

Retrospectiva del model labovià de variació lingüística des del català

*A retrospective on the Labovian linguistic variation model
from the Catalan perspective*

M. Teresa TURELL †

Institut Universitari de Lingüística Aplicada. Universitat Pompeu Fabra

Data de recepció: 9 de juny de 2012

Data d'acceptació: 20 de desembre de 2012

RESUM

El model labovià de variació lingüística parteix d'una premissa fonamental segons la qual la variació és un fet lingüístic significatiu. Aquest article tracta de fonamentar aquesta afirmació i constatar, al mateix temps, que sense la proposta als anys setanta del nou paradigma de sociolingüística quantitativa de Labov, no només no hi hauria «cap mena de tradició de recerca lingüística empírica dins la comunitat de parla» (Trudgill, 1996 [1994]: 15), sinó que molt possiblement aquest paradigma, conegut des de la seva consolidació com a *teoria del canvi lingüístic i la variació*, no hauria arrelat en la historiografia lingüística internacional. Per damunt de tot, Labov ha estat el defensor d'una nova forma d'observar, analitzar i descriure el llenguatge —aquesta capacitat humana que fa humans els éssers vius— i també el promotor de la integració de la variació dins d'una teoria del canvi lingüístic. Finalment, aquest article considera aquest model retrospectivament, i també a partir de la contribució, durant el darrer terç del segle XX i la primera dècada del segle XXI, de la recerca variacionista en llengua catalana al model labovià i a la lingüística teòrica i descriptiva generals.

PARAULES CLAU: variació lingüística, canvi lingüístic, sociolingüística quantitativa, model labovià, recerca variacionista, català.

ABSTRACT

The Labovian linguistic variation model is founded on the basic premise that variation is a significant linguistic fact. This article aims to support this assertion while at the same time demonstrating that without Labov's new paradigm of quantitative sociolinguistics in the 1970s, not only would there not be “any sort of tradition of empirical linguistics research within the speech community” (Trudgill, 1996 [1994]: 15), but very likely this paradigm, which came to be widely known as *language change and variation theory*, would never have taken root in international linguistic historiography. Above all else, Labov advocated a new approach to the observation, analysis and description of language—the specific human ability that makes living beings human—and promoted the incorporation of variation into a theory of linguistic change. Finally, this paper explores Labov's model retrospectively, as well as the manner in which the Catalan variationist research of the last three decades of the 20th century and the

first decade of the 21st century has contributed to the Labovian model and to theoretical and descriptive linguistics in general.

KEY WORDS: language variation, linguistic change, quantitative sociolinguistics, Labovian model, variationist research, Catalan.

1. LA VARIACIÓ COM A FET LINGÜÍSTIC SIGNIFICATIU

Una ullada retrospectiva al model labovià de variació lingüística¹ comporta haver de remuntar-se primordialment a tres obres seminals de la literatura variacionista. D'una banda, el capítol col·lectiu de Weinreich, Labov i Herzog (1968), «Empirical foundations for a theory of language change», on es van proposar els principis rellevants per fonamentar empíricament una teoria del canvi lingüístic, i «Building on empirical foundations» (1982), on Labov va avaluar, aquest cop en solitari, els avenços que s'havien fet en la construcció d'aquests fonaments; d'altra banda, la monografia *What is a linguistic fact?* (1975), on Labov manifesta les seves reserves pel que fa al mètode introspectiu del generativisme i emfatitza la necessitat d'observar la varietat més espontània dels membres d'una comunitat de parla. Aquestes tres obres fonamenten el que serà el desenvolupament de la teoria del canvi lingüístic i la variació, i també l'avenç d'altres models lingüístics ressenyats, molt probablement de forma impressionista, com a *funcionalistes*. Així, dins l'escenari de debat lingüístic del darrer quart del segle XX, l'aleshores potent model generativista va començar a conviure amb aquest nou paradigma que s'ocupa d'estudiar la interfície entre diversos tipus de significat (social, estilístic) i les funcions que expliquen el funcionament del llenguatge, tal com va plantejar Hymes el 1972, en la seva introducció al primer número de la revista *Language in Society*. Aquestes tres obres conreen la proposta d'integrar la variació lingüística —que de fet va ser el gran contratemps (*the greatest bugaboo*) dels neogramàtics— dins d'una teoria de canvi lingüístic; no obstant això, d'aquestes tres referències, *What is a linguistic fact?* planteja més clarament que les altres dues obres la necessitat d'acomodar l'existència de variació lingüística a l'estudi diacrònic de les llengües.²

1. Evito conscientment el qualificatiu *sociolingüístic* (Turell, 1995a), ja que, tal com planteja Labov, en utilitzar-lo sembla que hi pugui haver una teorització lingüística que no sigui «social».

2. En les darreres dues dècades hi ha hagut veus crítiques pel que fa a la presumpció de canvi lingüístic mecànic dins de sistemes tancats (Kretzschmar, 1996; Kretzschmar i Tamasi, 2003).

2. LES PRINCIPALS APORTACIONS DEL MODEL LABOVIA A LA LINGÜÍSTICA TEÒRICA I DESCRIPTIVA

Per poder copsar la transcendència del model labovià, s'ha de conèixer i entendre l'escenari disciplinari que van testimoniar els seus orígens. En aquest sentit, cal remarcar que el panorama de debat escolàstic i avenç científic durant la segona meitat del segle XX reflectia una gran fragmentació del coneixement. Durant unes quantes dècades, l'especialització en què va desembocar aquesta fragmentació va comportar que les ciències pures i les ciències socials es consolidessin d'esquena unes de les altres. No obstant això, a finals d'aquell segle es va entreveure un esforç per intentar superar aquesta situació. Aquest esforç es va renovar al començament del nou mil·lenni i des d'aleshores les ciències socials han evidenciat la necessitat de desenvolupar models i mètodes inter- i intradisciplinaris. Labov va ser un visionari del seu temps, ja que es va anticipar als temps que venien, i va esdevenir un exemple d'enfocaments i tècniques d'anàlisi lingüística inter- i intradisciplinaris; en aquest darrer cas, estenent ponts entre la lingüística i les ciències socials.

Els apartats que segueixen reten compte de la contribució, original i significativa, de Labov a la lingüística general i a altres ciències socials, a partir de les seves propostes teòriques i metodològiques i les seves troballes sobre la variació i el canvi lingüístics. D'una banda, l'aportació epistemològica i teòrica més important de Labov a la lingüística general és haver demostrat que la variació és un fet lingüístic significatiu, demostració que contrasta amb la resistència d'algunes escoles lingüístiques a acceptar l'existència de la variació lingüística, i, en el pla metodològic, haver confirmat la necessitat de poder aplicar «precisió en el mètode» (*precision of method*) emprat per analitzar i descriure aquesta variació, i per estudiar la varietat més espontània de la parla d'un individu, tal com aquest l'expressa dins la seva comunitat de parla. D'altra banda, pel que fa a la relació entre teoria i metodologia, la recerca de Labov al llarg de cinc dècades ha demostrat que és necessari un «raonament quantitatiu» (*quantitative reasoning*), que ha dominat l'activitat investigadora variacionista durant els orígens i l'etapa de consolidació, per «passar de la mesura dels canvis lingüístics que s'observen a la superfície a la proposta dels principis que els causen».³

2.1. Aportacions epistemològiques i teòriques

Ja el 1975, en la seva obra seminal *What is a linguistic fact?*, Labov plantejava la necessitat de poder comptar amb principis lingüístics generals que podrien fonamentar l'acord entre els lingüistes sobre la naturalesa d'aquells fets lingüístics que podrien ser acceptables i rellevants en la recerca i l'anàlisi portades a terme. En aquell període fundacional del nou paradigma variacionista, Labov també va suggerir que una sèrie

3. La citació original es pot trobar a Labov (2008), <http://www.ling.upenn.edu/~wlabov/Papers/QRL.pdf>: «from measuring the surface linguistic changes to proposing the principles that cause them».

de proposicions que relacionessin troballes generals sobre variació i canvi lingüístics podrien configurar una teoria de canvi lingüístic i variació general. I, de fet, després de considerar la trajectòria investigadora dels lingüistes que, juntament amb Labov, han contribuït a la consolidació d'aquest paradigma variacionista, i de destriar els elements que millor el defineixen, és a dir, l'objectiu bàsic que pretén assolir (descriure la variació lingüística), les dades variables que són objecte d'estudi (la varietat individual més espontània) i els mètodes i tècniques que s'apliquen per mesurar aquesta variació (observació, descripció, explicació), es pot afirmar sense cap mena de dubte que el model labovià ha estat generador de teoria (*theory-building*), en aquest cas, lingüística.

La millor forma de descriure retrospectivament el model labovià de variació lingüística és considerant les diferents etapes de la vida acadèmica i de recerca de Labov que li van permetre fer les propostes més rellevants de la sociolingüística variacionista. Aquest article n'esmenta només unes quantes.

2.1.1. El canvi com a símbol d'identitat social

A la seva tesi de màster, Labov va emprar mètodes auditius i acústics per analitzar la parla de Martha's Vineyard i va demostrar l'aparició d'una variable de canvi lingüístic, la centralització de les vocals /ay/ i /aw/, com a símbol d'identitat social.⁴ El 1963, aquesta tesi de màster va ser publicada en forma d'article a *Word*, la revista del Cercle Lingüístic de Nova York (Linguistics Circle of New York), posteriorment molt reconeguda en el camp de la lingüística general. Com planteja Kendall (2011), cinquanta anys d'estudis variacionistes van començar a Martha's Vineyard i, posteriorment, a partir d'una anàlisi científica dels factors socials que fonamenten un canvi lingüístic, o un context de variació lingüística, es va poder avançar en la comprensió de les causes de la variació i el canvi lingüístics i la forma en què els canvis lingüístics s'estenen a través del temps i de l'espai. Estudis més recents (Mather, 2011) han demostrat que trets fonètics distintius com per exemple l'ús de la /r/ postvocàlica es continuen mantenint com a marques molt importants d'identitat social a la ciutat de Nova York (Becker, 2009), pel fet que els seus ciutadans continuen negociant entre el prestigi manifest, és a dir, el rotacisme, i el prestigi encobert, és a dir, el sentiment de pertinença a una comunitat local.

2.1.2. L'estratificació de la comunitat de parla i el grau de mobilitat social

A través de l'estudi de l'estratificació social i estilística de la /r/ al Lower East Side de la ciutat de Nova York mitjançant les narracions obtingudes, Labov *a*) va proposar una nova visió de la parla urbana, des de la caòtica fins a l'heterogènia ordenada; *b*) va

4. Vegeu també Eckert (2008).

explicar l'estratificació de la parla de la comunitat i el grau de mobilitat social, i c) va mostrar com es mou el canvi lingüístic a través del sistema social, cosa que va dur a un nou paradigma en la recerca sociolingüística. Aquests descobriments es van publicar en la seva tesi doctoral (1963) i en els seus llibres *The social stratification of English in New York City* (1966) i *Narrative analysis* (1967), en coautoria amb Joshua Waletzky.

2.1.3. El control de la variació lingüística per factors lingüístics interns

La recerca portada a terme per Labov a South Harlem entre 1963 i 1970, a l'entorn del vernacle de l'anglès afroamericà (*African American vernacular English* —AAVE—) dels preadolescents, adolescents i joves d'aquest barri, va mostrar que la variació lingüística és controlada per factors lingüístics interns, com s'observa en la conducta del verb *to be* ('ser') com a verb lèxic i com a auxiliar en l'anglès vernacle dels afroamericans, i que hi ha patrons sistemàtics d'eliminació de la còpula que mostren que aquesta parla vernacle té la mateixa gramàtica uniforme arreu dels Estats Units (EUA).

2.1.4. La trajectòria del canvi lingüístic: el patró curvilini i els capdavanters del canvi

Al llarg de les dècades de 1970 i 1980, la recerca que William Labov va dur a terme en deu barris de Filadèlfia, estratificats per classes socials, va permetre explicar les causes i el curs del canvi lingüístic i identificar els líders d'aquest canvi: les dones joves, la segona i la tercera generació de nous grups ètnics, en mobilitat social ascendent i que desafien les normes socials. Un estudi aprofundit de la /a/ breu i del diftong /aw/, utilitzant el mètode de xarxa sociomètrica, que considerava paràmetres com ara els contactes dins i fora, la mobilitat social i les generacions dels grups ètnics sotmesos a normes socials desafiantes, va permetre a Labov plantejar la hipòtesi del *patró curvilini*, segons la qual el canvi lingüístic intern s'inicia en els grups situats al centre de l'escala social (*la classe treballadora alta* i *la classe mitjana baixa*) i no pas en els grups situats en la part alta o baixa de l'escala social. Al llarg d'aquests cinquanta anys d'historiografia variacionista, aquest *patró curvilini* s'ha provat en moltes comunitats de parla i per a moltes llengües, i s'ha confirmat en la majoria de casos.

Aquestes i altres descobertes (per exemple, que la inconformitat social és un factor «incrementacional» de canvi lingüístic i que la mobilitat social ascendent és un factor «exponencial» d'aquest mateix canvi) s'han publicat en nombrosos articles en la revista *Language Variation and Change* i en dos llibres destacats, *Principles of linguistic change. Internal factors* (1994) i *Principles of linguistic change. Social factors* (2001), en què se sistematitzen les descobertes de Labov, avaluades i confirmades en moltes comunitats de parla anglesa i no anglesa.

2.1.5. La influència dels factors cognitius i culturals

Una altra de les principals contribucions de Labov, formulada a *Principles of linguistic change. Cognitive and cultural factors* (2010), és haver donat compte dels orígens, els principis i les forces subjacents al canvi lingüístic *a)* examinant les influències cognitives i culturals responsables d'aquest canvi; *b)* demostrant en quines condicions es veu afavorida la convergència dialectal, i *c)* establint una distinció essencial entre la transmissió del canvi dins la comunitat de parla i la difusió d'aquest entre comunitats (Labov, 2007).

2.1.6. La divergència dialectal

El projecte sobre *comprensió interdialectal (cross-dialectal comprehension)*, dut a terme per Labov i alguns dels seus col·laboradors en diverses grans ciutats dels Estats Units, va revelar que hi havia, i que hi ha, diferències dialectals radicals que afectaven, i que afecten, la comprensió mútua entre persones, i també que en la segona meitat del segle xx, després de molts segles d'estabilitat, les vocals breus angleses de les ciutats septentrionals dels Estats Units estaven començant a canviar de posició, la qual cosa li va permetre proposar el que es coneix com el *Northern cities shift* o *canvi vocàlic de les ciutats del nord*. Els resultats d'aquesta recerca es van publicar a *The atlas of North American English. Phonetics, phonology and sound change* (2006), una obra destacada que Labov va realitzar en coautoria amb Ash i Boberg.

2.1.7. La variació lingüística en l'individu i en el grup

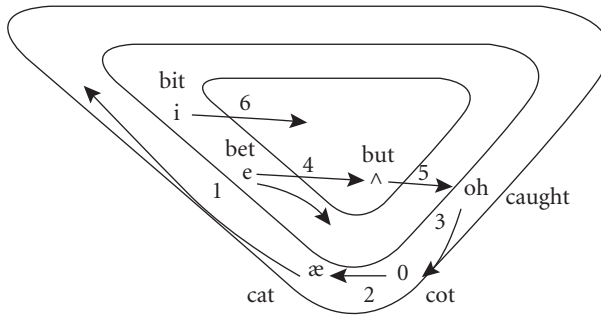
Aquest projecte sobre *comprensió interdialectal* també va aportar llum sobre les diferències entre la variació en l'individu i la variació en el grup. És ben sabut que Labov té una visió de la llengua basada en la comunitat. Els individus que pertanyen a una comunitat de parla són portaveus de les normes de la seva comunitat, de manera que «la seva parla vernacle», en paraules del mateix Labov, «és arquetípica de la seva comunitat de parlants» (Labov, 2009). Al llarg del temps, s'ha demostrat que aquest binomi individu/comunitat de parla és molt útil, no solament en els estudis de la variació lingüística, sinó també en altres àmbits de la lingüística aplicada, com per exemple, en l'àrea dels perfils lingüístics amb aplicacions forenses.

2.1.8. La naturalesa dels canvis fonològics

Els resultats derivats del projecte sobre *comprensió interdialectal* també van fer més palesa la naturalesa dels canvis fonològics, en el sentit que no són canvis aïllats sinó, com escriu Labov, canvis tancats en una estructura ajustada, en la qual un canvi en

desencadena un altre de manera rotatòria (Labov, 2009). Aquesta rotació queda clarament il·lustrada en el canvi vocàlic de les ciutats de nord dels EUA (*Northern cities shift*) que es va desenvolupar simultàniament en totes les àrees de l'interior del nord dels Estats Units. El mecanisme de canvis en cadena opera amb molta consistència, lligant els moviments de les sis vocals que comporten aquest canvi en una rotació completa, com mostra la reproducció de la figura 1 (Labov, 2007).

FIGURA 1
El canvi vocàlic de les ciutats del nord dels EUA

FONT: «Figure 14. *The Northern Cities Shift*» (Labov, 2007).

Aquests canvis fonològics rotatius en cadena també són característics del *Southern vowel shift* (Labov, 1994; Fridland, 1999), mentre que el *tercer dialecte (third dialect)* es caracteritza, segons Labov, «per l'absència de pautes de canvis en cadena» (Labov, 1991: 30 i 33-34).

2.1.9. Els canvis progressius

Labov (2001) es fa ressò de tres característiques que defineixen els canvis progressius: *a*) són canvis lingüístics esporàdics i el seu començament o final són abruptes; a més a més, no es poden predir per cap principi universal; *b*) és molt més freqüent observar el fenomen de la variació estable, que adopta la mateixa forma al llarg dels segles, que no pas canvis que es completin, i *c*) no és inusual trobar moviments retrògrads, segons els quals la direcció del canvi es reverteix, o direccions oposades de canvis progressius en comunitats paral·leles. En el model labovià les variables sociolingüístiques estables es troben localitzades en un nivell estructural intermedi; és a dir, que no són sons o paraules del nivell superficial de l'estructura lingüística, sinó que s'han de definir a partir de l'ús d'al·lòfons o al·lomorfs en un context estructural particular —per exemple la variable (ing). A més a més, tota variable sociolingüística estable compleix les pautes següents: *a*) per a cada estil es manté una estratificació social regular; *b*) per a cada classe social es manté una estratificació estilística regular;

c) per tant, i com a conseqüència de *a*, tots els grups socials es diferencien pel seu tractament d'una variable determinada, però alhora, i com a conseqüència de *b*, tots els grups són similars perquè segueixen el mateix patró de canvi d'estil; *d*) una mateixa variable sociolingüística serveix com a *marcador* de nivells culturals i contextos estilístics; *e*) tot i constatar-s'hi una considerable variació individual, aquesta no enterboleix la regularitat del patró, i finalment, *f*) tot i ser una variable altament restringida per factors socials i estilístics, continua sent aleatòria, i per tant l'ocurrència d'aquesta no pot ser prevista.

2.1.10. L'edat, el temps aparent i el temps real: gradació d'edat o canvi generacional?

La recerca duta a terme a Martha's Vineyard va permetre a Labov *a*) observar que els nuclis dels dos diftongs que estava analitzant eren progressivament més alts amb cada cohort d'edat més jove i *b*) formular la diferència entre «gradació d'edat» i «canvi generacional». La seva interpretació de «gradació d'edat» té a veure amb el fet que els parlants de més edat haurien començat amb valors alts, típics dels joves de 1961, i després haurien anat baixant els seus nuclis a mesura que s'anaven fent grans. En canvi, el «canvi generacional» es produiria pel fet que els parlants de més edat haurien après la llengua en un període de temps en què tota la comunitat de parla exhibiria valors baixos i la parla d'aquests parlants vells reflectiria l'estat de la llengua en aquell estadi anterior. Per tant, l'increment regular observat en les quatre cohorts d'edat estudiades representaria un canvi generacional progressiu que Labov anomena *canvi en temps aparent*.

TAULA 1
Patrons de canvi en l'individu i en la comunitat (adaptat de Labov)

<i>Patró sincrònic</i>	<i>Interpretació</i>	<i>Individu</i>	<i>Comunitat</i>
Pla	1. Estabilitat	estable	estable
Pujada regular / Descens amb l'edat	2. Gradació d'edat	inestable	estable
Pujada regular / Descens amb l'edat	3. Canvi generacional (temps aparent)	estable	inestable
Pla	4. Canvi comunitari	inestable	inestable

FONT: Sankoff (2006: 5).

La taula 1 il·lustra una adaptació de Sankoff (2006) de la sistematització que va portar a terme Labov (2001) sobre les opcions que es poden produir en la consideració dels patrons de canvi tenint en compte el factor edat i el temps aparent. Si la distribució d'edat és plana, o bé no hi ha canvi lingüístic (interpretació 1), o bé tota la comunitat, els grups de joves i de gent gran, està canviant al mateix temps i no s'hi

mostren diferències per edat (interpretació 4). Si l'ús d'una determinada variant està relacionat amb la dècada de naixement d'un parlant determinat, això vol dir que tots els parlants són inestables i el seu ús d'aquesta variant va disminuint a mesura que es van fent grans, però en canvi la comunitat de parla i la llengua no estan canviant (interpretació 2 —en negreta—, és a dir: «gradació d'edat»). Es pot inferir també que la comunitat és inestable i que s'hi està produint un canvi lingüístic, però que els parlants un cop han adquirit la seva llengua en la seva infantesa s'han mantingut estables al llarg dels diferents estadis de la seva vida (interpretació 3 —en negreta—: «canvi generacional» / temps aparent).

La recerca de les dues últimes dècades ha portat els sociolingüistes variacionistes a considerar que tant el concepte de «gradació d'edat» com el de «canvi generacional» poden ser rellevants per explicar el que passa en moltes comunitats de parla quan s'analitzen en temps real. D'aquesta forma, el que es va observar a l'estudi de Martha's Vineyard també s'ha anat confirmant en molts estudis en temps real ressenyats per Labov, tals com la revisió de l'estudi de Norwich, de Trudgill (1988), la revisió de l'estudi sobre la ciutat de Panamà, de Cedergren (1987), i la rèplica de Fowler (1986) de l'estudi de la (r) a Nova York. A més a més, l'anàlisi de la interrelació entre «gradació d'edat» i «canvi generacional» ha permès observar dues pautes segons quina sigui la situació de variació i de canvi lingüístics; d'una banda, si es tracta d'un canvi progressiu, els parlants de més edat podrien anar canviant la seva parla en la direcció del canvi mentre van envellint; d'altra banda, si es tracta de variables sociolingüístiques estables, es podria produir un patró curvilini, associat tant amb l'edat com amb la classe social, segons el qual els parlants de mitjana edat, que estan implicats en el que Sankoff i Laberge (1978) anomenen el *mercat lingüístic*, podrien exhibir un ús més freqüent de variants estàndards que els parlants joves i vells.

Per tant, un dels reptes més importants per a l'anàlisi del canvi lingüístic progressiu és decidir si les diferències per edats que s'observen en l'ús lingüístic reflecteixen un «canvi generacional» en les normes lingüístiques d'una comunitat de parla o són simplement l'efecte de la «gradació d'edat», és a dir, un canvi de comportament que es repeteix a cada generació, però que no afecta les normes comunitàries. La metodologia proposada per Labov ha permès aclarir aquestes dues interpretacions, estudiant la història actual d'una comunitat de parla i realitzant rèpliques d'anàlisis sociolingüístiques prèvies i estudis dialectals, afegint-hi un component d'estudi en temps real. Si el que es pretén és estudiar el canvi lingüístic la millor manera de fer-ho és a partir dels estudis «rèplica» (*trend studies*), que comporten reconstruir una mostra equivalent a la que es va considerar en temps aparent; en canvi, els estudis «mostrari» (Turell, 2003), que fan un seguiment del comportament lingüístic dels mateixos parlants al llarg de la seva vida, constitueixen l'única forma d'esbrinar de quina forma parlants individuals de diferents edats estan implicats en el canvi lingüístic. Per exemple, el primer estudi de Labov sobre la /r/ a Nova York i els subseqüents estudis amb vint-i-quatre anys d'interval són significatius no només com a eines metodològiques sinó també com a estudis de canvi fonètic en temps real. L'augment de rotacisme a Nova York és simptomàtic d'un canvi que s'ha estat produint als EUA durant els últims

cents anys i també indica que alguns trets de l'anglès de la ciutat de Nova York estan desapareixent, ja que els novaïorquesos estan adoptant pautes lingüístiques de l'estàndard nord-americà.

2.1.11. El canvi lingüístic *des de dalt* i *des de baix*

Els cinquanta anys de recerca continuada a l'entorn del canvi lingüístic i dels factors que afavoreixen aquest canvi han permès a Labov generalitzar l'existència de dos tipus de canvi lingüístic: un canvi conscient (canvi *des de dalt*) o inconscient (canvi *des de baix*).

Segons Labov (1966), el canvi *des de dalt*⁵ «és producte de les pressions socials conscients d'acord amb la jerarquia social. El procés que es produeix es pot observar obertament, en les interaccions públiques, en les actituds dels mestres a les escoles i en les reaccions conscients d'alguns parlants de la classe mitjana». És un canvi introduït pel grup dominant d'una comunitat, no necessàriament el més alt de l'escala social, que apareix primer en estils formals, es correlaciona amb canvis d'altres variables i que, com que és inconsistent amb la varietat vernacla, assoleix l'estatus de «sistema coexistent». Un exemple clar és la introducció de la (r) a la ciutat de Nova York. El canvi *des de baix* es defineix com «un canvi gradual en el comportament de generacions successives per sota del nivell de coneixement conscient de qualsevol parlant».⁶ És un canvi que pot ser introduït per qualsevol grup de l'escala social (Labov, 1994: 79) i es veu primordialment motivat per la identitat local i per l'estatus social. Són canvis que apareixen en la varietat vernacla quan entren en joc factors lingüístics interns, però que no són activats per factors extralingüístics. Un exemple clar és la centralització de (aw) i (ay) a Martha's Vineyard (Labov, 1963). Els líders d'aquest tipus de canvi són les dones i els parlants joves (adolescents i joves adults), situats en el centre del *patró curvilini* (treballadors qualificats, funcionaris, mestres, comerciants, activistes locals), amb molt prestigi local, amb capacitat d'escalar socialment, i alguns d'ells procedents de grups ètnics que s'han incorporat a la comunitat recentment (és a dir, tres o quatre generacions abans) (Labov, 1994). En general, en el cas sobretot dels canvis fonològics *des de baix*, el canvi comença amb una pauta local associada a un grup intermedi del *patró curvilini*; aquesta pauta s'accelera a partir de la invocació simbòlica a drets locals i es generalitza a través de tot el grup; es difon a grups veïnals que consideren els innovadors com a valors de referència; és un canvi reinterpretat i accelerat per nous grups quan entren a formar part de l'estructura social, de tal manera que formes lingüístiques oposades simbolitzen valors socials oposats; finalment, a vegades es manté

5. Original: «[...] the product of overt social pressures consonant with the social hierarchy. The process is out in the open for us to observe, in public performances, in the attitudes of teachers in the schools and in the conscious reactions of some middle-class speakers» (Labov, 1966: 128).

6. Original: «as a gradual shift in the behavior of successive generations, well below the level of conscious awareness of any speakers» (Labov, 1966: 128).

a nivell inconscient com un *marcador* i altres vegades el seu ús s'incrementa fins a esdevenir un *estereotip*.

2.2. Aportacions metodològiques

Es pot afirmar sense cap mena de dubte que la metodologia proposada i millorada per Labov i els seus deixebles al llarg dels cinquanta anys de dedicació a la recerca ha proporcionat una valuosa eina per estudiar científicament la forma en què els diferents matisos del llenguatge estan relacionats amb el món i les seves identitats socials. Existeixen diversos volums que tracten l'entramat metodològic del model labovià (Guy, 1980; Milroy, 1987; Guy, 2003). En tots aquests estudis es reconeix l'enorme vàlua de les propostes metodològiques d'aquest model, sense evitar alguna crítica constructiva. No obstant això, en aquest article només es consideraran algunes d'aquestes propostes, tot i que l'abast metodològic d'aquest model es pot copsar de forma més precisa a partir de la consideració de la interfície entre teoria i metodologia, que s'abordarà en l'apartat 2.3 d'aquesta secció.

2.2.1. L'estudi sociològic de la comunitat de parla

Per coherència amb la necessària «precisió en el mètode» promoguda pel model labovià de variació lingüística, l'anàlisi de la comunitat de parla s'ha de basar *a*) en un curós estudi sociològic d'una unitat d'anàlisi que acostuma a ser la ciutat (gran o petita, o el poble com a centre comarcal de prestigi), ja que és la unitat que presenta més estratificació social, amb més grups distribuïts per barris; i *b*) en una consulta al padró municipal o al cens de població, per tal de poder confegir una mostra d'informants i un catàleg d'aquests que reflecteixin les proporcions sociològicament representatives.

2.2.2. La recollida de dades

Pel que fa a la recollida de dades, durant molts anys el model labovià ha comportat l'ús de gravadores, la transcripció i la codificació de les dades. La recerca en variació suposa una gran solitud per part dels investigadors, els quals en la majoria de casos han de recollir el seu propi corpus perquè és impossible tenir un corpus etiquetat per a tots els possibles fenòmens i fets lingüístics variables que es poden arribar a observar en les comunitats de parla que són objecte d'estudi. El procés de recollida de dades comporta planificar la primera observació del barri, configurar la mostra fent una tria aleatòria d'informants i realitzar el primer contacte amb els informants seleccionats, ja sigui a través d'un personatge significat, d'un centre educatiu o d'esplai de la comunitat de parla, o de l'associacionisme, i si cap d'aquests apropaments és possible, ales-

hores cal observar els espais de relació dels membres de la comunitat per tal d'adreçar-se a aquests i confegir el catàleg d'informants definitiu.

2.2.3. La paradoxa de l'observador, l'entrevista sociolingüística i l'observació etnogràfica

Mai no s'ha dit amb suficient èmfasi que els mètodes utilitzats pels lingüistes i pels treballadors de camp afroamericans, que van participar en el projecte sobre South Harlem entre 1963 i 1970, a l'entorn del vernacle de l'anglès afroamericà (*African American vernacular English* —AAVE—), els van ajudar a aproximar-se a la solució de la paradoxa de l'observador, és a dir, observar la gent quan no se sent observada. Publicacions de Labov derivades d'aquesta recerca són *The study of nonstandard English* (1969), *Language in the inner city. Studies in Black English vernacular* (1972a) i *Sociolinguistic patterns* (1972b). Precisament l'ús combinat de l'instrument de recollida de dades per excel·lència —l'entrevista sociolingüística— i l'observació etnogràfica és el que ha permès superar aquesta paradoxa de l'observador. Val la pena recordar que l'entrevista cara a cara —amb uns objectius clars, l'ús de mòduls que estableixen la xarxa de conversa i proves lingüístiques formals— constitueix la forma més sistemàtica d'obtenir mostres de la varietat més espontània d'un parlant, tot i que inevitablement també comporta una certa atenció a la seva parla; d'altra banda, l'observació etnogràfica permet recollir mostres més espontànies sense la presència de l'investigador.

2.2.4. Els principis metodològics relacionats amb la codificació de les dades

Tant si l'estudiós de la variació lingüística codifica corpus confeigits *ad hoc* per descriure un fenomen variable com si fa ús de corpus etiquetats, els principis de *rendiment metodològic* i de *fiabilitat* continuen sent rellevants en el marc del model labovià. El primer té en compte el fet que en anàlisi lingüística és important saber no només quan un fenomen lingüístic ocorre, sinó també quan aquest fenomen no es produeix; el segon, preconitza una codificació fiable de la distribució de la variable dependent i també de cadascuna de les seves variants de realització. Fins fa pocs anys aquesta codificació la realitzaven de forma manual dos codificadors.

2.2.5. Els reptes del processament del llenguatge natural i la digitalització

Els avenços en computació i processament del llenguatge natural durant les darreres dècades i l'existència de corpus etiquetats, i no només en anglès, també han facilitat la recerca en variació lingüística. L'existència d'aquests corpus ha impulsat la comparació de resultats, models i mètodes, i també ha permès mesurar la consistència

dels etiquetadors en la línia del principi de *fiabilitat* esmentat més amunt, tot i que sempre serà recomanable fer una postedició manual per minimitzar el possible etiquetatge erroni i el soroll. En aquesta línia, cal esmentar quatre corpus de gran qualitat etiquetats sintàcticament: el corpus LOB (Universitats de Lancaster, Oslo i Bergen), ja posteditat (Johansson i Hofland, 1989); el corpus Brown (Universitat de Brown), que encara no ha estat posteditat; i finalment, els corpus F-LOB i Frown, que van ser confegits en cooperació entre la Universitat de Lancaster i la de Freiburg. S'ha d'esmentar també el Linguistic Data Consortium (<http://www ldc.upenn.edu/>), que crea i comparteix recursos lingüístics, és a dir, dades, eines i resultats significatius; finalment, cal esmentar un altre exemple de bases de dades digitalitzades que facilita la recerca en variació lingüística, és el banc internacional de dades bilingües (<http://www.ling.lancs.ac.uk/staff/mark/lipps/lipps.htm>), que compta amb un manual de codificació, Language Interaction Data Exchange System (LIDES) (Barnett *et al.*, 2000) (<http://www.ling.lancs.ac.uk/staff/mark/lipps/manintro.htm>), basat en CHILDES (MacWhinney, 1995; MacWhinney i Snow, 1990). D'altra banda, l'ús de l'anàlisi multivariant com a mètode estadístic per retre compte de la variabilitat estructurada i el canvi lingüístic també s'ha vist impulsat a partir de l'existència d'aquests corpus etiquetats. Així doncs, tot i que els treballs encara són escassos, cal esmentar la recerca de Lattin (2001), Bresnan, Cueni, Nikitina i Baayen (2007), Hinrichs i Szmezsanyi (2007), Johnston i Schembri (2007), Wallis (2007), i Grimm i Bresnan (2009).

2.3. La interfície entre teoria i metodologia

Altres contribucions destacades de Labov a l'estudi de la variació i del canvi lingüístics deriven del «raonament quantitatiu» (Labov, 2008) que aquest ha proposat per a l'anàlisi dels fets lingüístics variables.

2.3.1. La definició de la variable dependent i la seva discrecionalitat

En el model labovità de variació la unitat d'anàlisi lingüística per excel·lència és la *variable dependent*, que es defineix com a variable discreta per l'ocurrència o no-ocurrència d'un fenomen lingüístic sintàctic, o la caiguda o retenció d'un segment fonològic; cal dir que una variable discreta pot ser binària, ternària o polinomial. Precisament, el principi de rendibilitat al qual s'ha fet esment més amunt s'aplica en aquest context definitori de la variable dependent, ja que l'ocurrència d'una determinada variant d'una variable ha d'anar acompanyada de la no-ocurrència d'aquesta variant. D'altra banda, aquesta definició de variable lingüística discreta requereix l'establiment d'un univers tancat al qual s'apliquen axiomes probabilístics.

2.3.2. Els factors independents

Un cop definida la variable dependent d'un estudi determinat de variació i canvi en curs s'han de localitzar els factors que restringeixen aquesta variable, és a dir, les variables o factors independents, que covarien amb diferències sistemàtiques en la freqüència relativa d'una variant d'una variable dependent determinada i que són primordialment de dos tipus: factors lingüístics estructurals relacionats amb el propi sistema lingüístic (factors interns) i factors socials⁷ o sociopsicològics de diversos tipus, que existeixen fora del sistema lingüístic (factors externs). Els factors lingüístics independents que poden restringir la variabilitat en el nivell fonològic inclouen la naturalesa fònica de la variant (sorda, sonora), el context fonològic anterior i posterior, l'estatus jeràrquic (posició sil·làbica), l'estatus gramatical (tipus de morfema), i molts altres. En el nivell lèxic, les paraules més freqüents poden afavorir un context de variació mentre que les paraules menys freqüents poden desafavorir-lo (Myers i Guy, 1997). En el cas de variables sintàctiques i morfològiques, els factors rellevants poden ser la categoria lèxica (noms, verbs), la composició dels sintagmes (SP, SV, sintagmes simples o compostos), relacions de coocurrència (concordança subjecte-verb, complements oracionals), i molts altres.

La naturalesa dels factors independents (tant lingüístics com externs) és tal que el model labovià de variació ha formulat les generalitzacions següents, ja confirmades en moltes comunitats de parla: 1. Els factors interns i externs són independents entre ells; 2. Si es prescindeix de, o es canvia, un factor intern, els canvis de comportament apareixen en els altres factors interns, però els factors externs no canvien; 3. Si es prescindeix de, o es canvia, un factor extern, els altres factors externs canvien, però els interns es mantenen igual; 4. Els factors interns són independents entre ells, mentre que els factors externs són interactius.

2.3.3. Variació individual i divisió binària de factors lingüístics i socials

El primer pas que es dona usualment en l'anàlisi quantitativa d'una variable lingüística és l'exploració de les dimensions de variació individual mitjançant la divisió binària de la població, entesa com a població de parlants (homes i dones; nivell mitjà/superior d'estudis) i com a conjunt de factors lingüístics que apareixen en un missatge verbal determinat (contextos fonològics preconsonàntics/prevocàlics). Aquesta divisió binària exhibeix diferències significatives en l'ús d'una variant o una altra, tot i que aquestes diferències poden ser difícils d'interpretar, perquè poden ser degudes a un tercer grup de factors. La distribució desigual de les dades que s'observa en la distribució, també desigual, d'aquestes diferències significatives es pot corregir emprant un tipus d'anàlisi multivariant que té en compte l'efecte simultani de totes les variables independents rellevants.

7. Vegeu Labov (1990) i Eckert (1997).

L'estratègia que es deriva de la consideració de dimensions simples de la variació és el que es coneix com el *principi incremental* en el sentit que cada increment en una variable independent A va acompanyat d'un increment en una variable B. Per exemple, en el cas de la caiguda de les plosives *t/d* en anglès, els primers factors independents seleccionats van ser binaris: el context fonològic anterior / context fonològic posterior i el binomi d'unitats monomorfèmiques/bimorfèmiques. Més endavant, i per tal d'entendre la forma en què aquests factors afecten la variable dependent, es va fer una subdivisió de factors que es deriva de la jerarquia de sonoritat proposada per Saussure, segons la qual com més sonor és el segment que segueix el grup consonàntic, existeixen menys probabilitats que sigui simplificat. Igualment, el grau de confiança de la predicció que hi ha una correlació causal entre la posició en l'escala social i l'ús d'una determinada variable s'incrementa quan el número de divisions en la jerarquia social augmenta de dos a quatre o cinc. Aquesta troballa porta a la formulació del principi segons el qual les variables sociolingüístiques s'associen a funcions monotòniques de classe social, que no són necessàriament lineals (Labov, 2008).

2.3.4. La independència de factors, el principi del factor constant i el principi de les gramàtiques en competència

Les troballes més interessants s'obtenen quan es consideren diverses dimensions de variació lingüística, és a dir, quan es correlaciona una variable lingüística dependent polinomial amb diversos factors lingüístics i socials, també polinomials, com ocorre en la correlació de l'estratificació social i estilística de les variables sociolingüístiques estables o quan es comparen conjuntament diverses variables dependents. Aquests resultats mostren que la comunitat de parla està altament diferenciada, en el sentit que en el cas de variables sociolingüístiques estables totes les classes socials estan estratificades en cada context estilístic; al mateix temps, aquests resultats confirmen que la comunitat de parla també és remarcadament uniforme: cada classe social segueix una pauta paral·lela de canvi d'estil.

Una forma diferent d'independència entre factors es troba quan es consideren diverses variables dependents al mateix temps, com és el cas del treball de Kroch (1989) sobre l'estudi ampli del canvi lingüístic en francès. El paral·lisme de les corbes obtingudes per a cada variable estudiada va permetre a Kroch inferir que aquestes variables diferents són el producte d'una única variable abstracta i formular dos tipus de principi: el *principi de les gramàtiques en competència* i el *principi del factor constant*, en el sentit que el paral·lisme d'aquestes corbes es manté durant tota la progressió del canvi. Aquests dos principis expressen la màxima del raonament quantitatiu que guia el model labovià de variació lingüística i que comporta la caracterització de la variació en l'estructura superficial d'una llengua a partir del conjunt més gran i més abstracte d'objectes que varien de la mateixa forma (Labov, 2008).

2.3.5. La interacció entre factors independents

La interacció entre factors es produeix quan els valors d'ocurrència d'una variant pel que fa a un factor independent difereixen d'acord amb els valors d'un altre factor. Aquest resultat, que pot semblar que introdueix elements de menys sistematicitat pel que fa al sistema, es converteix en un paràmetre d'observació molt potent quan la mateixa pauta d'interacció apareix en diferents estudis. Un exemple clar d'interacció és el de l'estratificació social de la (r) a Nova York, que després va resultar ser interactiva amb el gènere biològic i amb l'estil. I el mateix passa amb la variable (ing) (Trudgill, 1974).

Hi ha tota una sèrie de tècniques analítiques desenvolupades al llarg de la trajectòria variacionista que s'han aplicat a noves comunitats i situacions lingüístiques i que tenen a veure amb el fet que no només els factors que restringeixen la variació estan subjectes a diverses explicacions en competència, sinó que la mateixa variable dependent pot ser el producte de diversos processos que determinen el seu comportament de forma independent. Així, la triangulació consisteix a localitzar una altra variable que registra la freqüència de només un dels processos en competència i que s'ha emprat per aclarir determinats resultats que no eren congruents amb les troballes lingüístiques d'estudis precedents. Per exemple, en el cas de la caiguda de la variable *t/d* en anglès jamaicà, Patrick (1991) demostra que aquesta altra variable són els verbs irregulars.

Altres temes, que tampoc no és possible desenvolupar en aquest article, però que també defineixen la teoria del canvi lingüístic i la variació, són els factors en competència, els factors independents racionals i irracionals i els efectes multiplicadors d'aquests factors independents.

2.3.6. L'anàlisi multivariant i la tabulació creuada

Finalment, cal esmentar l'anàlisi estilística més comunament emprada en estudis de variació i canvi lingüístics. D'una banda, la utilització de l'anàlisi multivariant en estudis de variació ha estat molt útil per mostrar l'efecte simultani de totes les variables independents rellevants i, de l'altra, la tabulació creuada ha servit per donar una visió més precisa de la distribució de les dades i del grau d'independència de les variables entrecruades. L'anàlisi multivariant empra un model de regressió multivariant dissenyat pel matemàtic i lingüista David Sankoff i conegut com a VARBRUL (Cedergren i Sankoff, 1974), l'avantatge del qual és poder tractar l'efecte de diversos factors en la covariació de les variants d'una variable lingüística amb dades que acostumen a presentar cel·les buides i que exhibeixen una distribució desigual d'ocurrència.

3. LES APORTACIONS DE LA RECERCA SOCIOLINGÜÍSTICA VARIACIONISTA EN LLENGUA CATALANA AL MODEL LABOVIA DE VARIACIÓ LINGÜÍSTICA

En aquest article em limito a ressenyar aquells treballs que s'inscriuen en el model variacionista labovià,⁸ tant des del punt de vista teòric com metodològic, i no esmento, per tant, treballs que reflecteixen altres tractaments de la variació lingüística i de la sociolingüística catalana. En canvi, tinc en compte treballs realitzats sota l'aixopluc de la geolingüística o la dialectologia moderna amb clares referències a la variació sociolingüística, com els estudis de Colomina (1985) dins de Colomina ([ed.], 1985).

Els àmbits en els quals la contribució de la recerca variacionista en llengua catalana al model labovià ha estat més clara són àmbits d'abast tant teòric com metodològic. Existeixen magnífiques ressenyes d'aquesta contribució. Per exemple, Pradilla (2002) centra els seus comentaris de sistematització al voltant de la metodologia del model quantitatiu (comunitat de parla, variable, mostra); també Pradilla (2003), atenint-se al vessant multidimensional del variacionisme, fa referència als diferents vèrtexs en què s'ha desenvolupat aquest pel que fa a la recerca variacionista en llengua catalana, tot i que aquesta multidisciplinarietat li fa perdre focus, ja que hi queden incorporades obres que clarament no són variacionistes; finalment, Mas i Montoya (2004) basen la seva ressenya en el model de prestigi (català o espanyol) que tenen les comunitats estudiades, a partir de les variables fonològiques i morfològiques analitzades.

El plantejament d'aquest article és considerar la contribució del variacionisme en llengua catalana a partir de totes aquelles observacions que més de cinquanta anys de recerca variacionista han convertit en principis epistemològicoteòrics i metodològics, principis que identifiquen i desmarquen el model labovià d'altres respectables i respectats tractaments de la variació lingüística. Els principis que s'han vist confirmats, i les generalitzacions de les quals es deriven, es poden classificar en dos grups. Un primer grup, referit a l'epistemologia sobre el canvi lingüístic que, sense cap mena de dubte, es fonamenta en l'observació de la variació lingüística, la qual alhora s'integra dins d'una teoria d'aquest canvi. Els temes més rellevants dins d'aquest primer grup són: el canvi com a símbol d'identitat social; l'estratificació de la comunitat de parla i el grau de mobilitat social; la trajectòria del canvi lingüístic: el *patró curvilini* i els capdavanters del canvi; les variables sociolingüístiques estables; el canvi *des de dalt* i *des de baix*; finalment, l'edat, el temps aparent i el temps real (gradació d'edat o canvi generacional). Un segon grup té a veure amb generalitzacions teorimetodològiques, com són la definició de la variable dependent i la seva discrecionalitat, el control de la variació lingüística per factors lingüístics interns, l'establiment de factors indepen-

8. Model al qual, com s'esmenta a la presentació d'aquesta jornada, hom es refereix amb un «extens ventall d'etiquetes», però que si se l'enquadra com un model «generador de teoria» (*theory-building*) és per la definició tan específica de l'objectiu central que es proposa assolir (descriure la variació lingüística), de les dades que analitza (la varietat més espontània d'un individu, és a dir, la seva parla vernacla) i dels mètodes que aplica per mesurar aquesta variació (observació, descripció, explicació), i sobretot per la consideració de dos paràmetres investigadors ja esmentats que el caracteritzen: la precisió en el mètode i el raonament quantitatiu.

dents, la divisió binària de factors interns i externs (socials, culturals i cognitius), la independència i la interacció dels factors independents estudiades a partir de l'anàlisi multivariant i la tabulació creuada, respectivament.

3.1. *L'epistemologia del canvi lingüístic*

La majoria dels treballs en sociolingüística de la variació en llengua catalana reten compte de canvis lingüístics progressius que esdevenen símbols d'identitat social per als grups que els lideren. Cal destacar⁹ els treballs pioners de Colomina (1985 i 1992; [ed.], 1985) a la Canyada de Biar, amb el procés de difusió lèxica i geogràfica de l'elisió de la /d/ intervocàlica,¹⁰ el de Montoya (1989) a Petrer i el de Colomina (1991) a la Marina Baixa; Alturo i Turell (1990), amb la substitució de l'africada per la fricativa; Alonso i Suïls (1993), amb la substitució de la morfologia verbal del subjuntiu de la zona del Segrià per les formes de la varietat estàndard; Escrivà (1993), amb l'assimilació de la variable [e] àtona final a Oliva en el nord-occidental valencià; Alturo (1995), amb la substitució de l'auxiliar *ser* per *haver* en plusquamperfet del nord-occidental ribagorçà; Plaza (1995), amb la substitució de la variant [i] > [e] > [ə] a la Conca de Barberà, procés en el qual [i] és una variant estigmatitzada i [e] funciona com a marca local espluguina de prestigi, fins que serà substituïda per la variant estàndard [ə]; Pradilla (1993 i 1995), amb el desafricament prepalatal intervocàlic del català nord-occidental/valencià; el treball de Casanovas i Creus (1999), encara que no sigui un estudi aprofundit de les variables fonològiques i morfosintàctiques del lleidatà considerades; Carrera (1999), amb l'alternança *a/e* al Segrià; Montoya (2000), sobre el parlar alacantí i la interrupció intergeneracional de la llengua i el procés de convergència cap a l'espanyol, la llengua d'expansió; Romero (2001*a* i 2001*b*), que tracta diversos trets morfològics a la Conca de Tremp (Pallars Jussà); Segura (2003), amb l'estudi de l'abandonament dels trets fonètics locals tradicionals al Baix Vinalopó; Carrera i Freixenet (2003), que estudien diverses situacions de variació fonètica en el nord-occidental lleidatà (la localitat de Sunyer al Segrià) lligades al model de parla de prestigi directament connectat a les formes de l'escrit; i més recentment, Busquet (2010), amb la substitució de l'article salat per l'article literari *el, la* a diverses localitats del nord-est de Catalunya.

Una bona part dels treballs variacionistes en llengua catalana també expliciten l'existència d'estratificació social i estilística i el grau de mobilitat social que hi està vinculat. Cal destacar els treballs de Montoya (1989) a Petrer, on «els resultats del factor estilístic i del factor social, “grup socioeconòmic”, així ho demostren»; Alturo i Turell (1990), on només es va estudiar l'estratificació social, la qual cosa no vol dir que la variable estudiada [tʃ] → [ʒ] no en presentés d'estilística; Alturo (1995) i Plaza

9. Considero conjuntament les varietats que tenen com a model de prestigi el català o l'espanyol.

10. Mentre que el tractament d'altres variables (l'elisió de la /r/ final, les diferents realitzacions dels fonemes fricatiu i africats, alveolars i prepalatals, i altres) és bàsicament geolingüístic.

(1995), amb dades i resultats que presenten estratificació social; un esment a part mereix l'estudi de Pla (1995) sobre l'obertura de la vocal mitjana central [ə] a la parla urbana xava de l'àrea metropolitana barcelonina i altres varietats, que presenta una clara estratificació social i una gran variació interna; Pradilla (1993 i 1995), amb estratificació tant social com estilística; Montoya (1993),¹¹ amb estratificació social però no estilística per no haver-la plantejat en el disseny experimental; els treballs de Romero (2001a i 2001b), amb estratificació per edat que reflectiria comportaments més conservadors entre els informants de més edat, i de Segura (2003), que també presenta estratificació social per edat. Finalment, també presenta estratificació social i estilística l'estudi de les vocals pretòniques en posició inicial de frase a Alguaire i a Lleida de Carrera (2006).

Tot i que no es poden esmentar totes les comunitats estudiades, és interessant considerar els resultats de la recerca variacionista en llengua catalana pel que fa a la trajectòria del canvi lingüístic tenint en compte el *patró curvilini* que s'ha observat a moltes comunitats de parla arreu del món, i establint quins són els capdavanters d'aquest canvi. Així, el *patró curvilini* es va confirmar en els dos estudis portats a terme al Pont de Suert, ja que tant en el cas de la variable fonològica /z/ (Alturo i Turell, 1990) com en el de la variable sintàctica estudiada per Alturo (1995), «el canvi és afavorit per grups intermedis que mantenen un major grau d'interacció social i de relacions amb membres d'altres comunitats»; també es va confirmar a l'estudi de Carrera (2006) sobre el procés de canvi lingüístic observat a Alguaire i Lleida de les vocals pretòniques en posició inicial de paraula; en aquest cas, el manteniment de la vocal [a] presenta un *patró curvilini* en relació amb el grup de factors *edat* que interactua amb el grau d'instrucció i coneixement de la llengua catalana.

Una contribució important de l'anàlisi de la variació sociolingüística en llengua catalana al model labovià de variació lingüística té a veure amb la caracterització que s'ha pogut fer de situacions i variables sociolingüísticament estables i, per tant, amb la distinció dels canvis motivats *des de dalt*, en el marc dels quals les dones afavoreixen les formes de prestigi (Labov, 1990: 213), i els canvis motivats *des de baix*, en el marc dels quals les dones són més innovadores (Labov, 1990: 215) i on més clarament els factors lingüístics independents interns entren en joc. En aquest article esmentaré alguns exemples de canvis *des de dalt* i canvis *des de baix* observats en el domini lingüístic del català. L'article d'Alonso i Suïls (1993), sobre la morfologia del present de subjuntiu a la comarca del Segrià, ens informa que s'està produint un canvi introduït *des de dalt*, en el marc del qual se substitueixen les formes dialectals pròpies de la zona (amb connotacions negatives per als mateixos parlants de la varietat estudiada) per les formes de la varietat estàndard. Les dones de trenta a cinquanta anys són les més innovadores, tendència que es pot explicar pel fet que algunes de les comunitats de parla estudiades a la comarca en aquells anys havien experimentat canvis socioeconòmics importants i, per tant, també havia augmentat la possible promoció social de les dones. A Pradilla (1995) s'estudia una de les tendències innovadores de la situació de

11. La variació a Valls ja havia estat estudiada per Cabré (1989).

canvi observada en el català nord-occidental/valencià de Benicarló: la finalització del procés de desafricament i la generalització de /ʒ/, o sigui, el pas de $j + ʒ$ a $ʒ$.¹² Es tracta d'un canvi *des de baix*, en què la variant [ʒ] es veu afavorida per les posicions pretònica i tònica, el context anterior de vocals anteriors o palatals, el context posterior de vocals altes i l'etimologia i derivació moderna, aquest últim factor en interacció amb el factor social *edat*. El tercer moment del canvi observat ([i] > [e] > [ə]) a l'Espluga per Plaza (1995), és a dir, l'augment de la variant [ə], també és un canvi *des de baix* liderat per la generació més jove. D'altra banda, la visió general que s'ofereix en el treball de Segura (2003) —tot i que no es tracta d'un estudi variacionista aprofundit—¹³ sobre l'observació dels processos de canvi a la comarca valenciana del Baix Vinalopó, permet perfilar dos tipus de canvi que s'haurien d'estudiar en profunditat: canvis *des de dalt*, com la caiguda de la *d* intervocàlica o de la *r* final, que són controlables conscientment per motius ortogràfics, ja que hi ha més coincidència amb les formes fonètiques de l'espanyol; canvis *des de baix*, com el tancament de les vocals o la realització sorda de la *s* sonora, entre d'altres, que no representen «tendències conscients de correcció» sinó «la imitació força involuntària de pronúncies prestigiades», en què hi ha el castellà.

Finalment, pel que fa al debat sobre el temps aparent i el temps real i la distinció sobre «gradació d'edat» o «canvi generacional», cal esmentar la recerca portada a terme sobre variació i canvi lingüístics en temps real en diverses comunitats de parla que havien estat estudiades als anys noranta del segle XX en el marc del projecte HUM2004-0504-C02-01//2005-2009. Les comunitats estudiades en temps real són la Canonja (Tarragonès), amb variables de contacte de llengües (Turell, 1995a); el Pont de Suert (Ribagorça catalana), amb la variable fonològica: [tʃ] → [ʒ], [dʒ] (Alturo i Turell, 1990) i la sintàctica: *ser* → *haver* (Alturo, 1995); Benicarló (Baix Maestrat), amb l'estudi dels sons africats substituïts per sons estàndard (Pradilla, 1995), i, finalment, Petrer (Vinalopó Mitjà), on s'estudia en temps real l'ensordiment de la consonant palatal africada sonora (Montoya, 1989). Metodològicament, s'han emprat dos tipus d'estudi: a) els estudis tipus «rèplica» (*trend studies*) —Bailey i Maynor (1987), i Turell (2003)—, emprat al Pont de Suert i Benicarló, amb la selecció dels mateixos talls generacionals de població, però no necessàriament els mateixos informants, i l'ús dels mateixos instruments de recollida de dades i les mateixes tècniques d'anàlisi emprats en *temps aparent*, un nombre *x* d'anys més tard (usualment entre deu i quinze anys); b) els estudis tipus «mostrari» (*panel studies*) —Sankoff i Sankoff (1973), Brink i Lund (1975), Prince (1987), Sankoff i Thibault (1977), i Turell (2003)—, emprat a la Canonja i Petrer, amb la localització dels mateixos individus entrevistats en *temps aparent*, l'ús dels mateixos instruments emprats en l'estudi en *temps aparent* i un nombre *x* d'anys més tard (usualment entre deu i quinze anys). S'han presentat resul-

12. La tendència inversa, que no ha estat estudiada, afavoreix les realitzacions africades.

13. L'objectiu central d'aquest article és demostrar que «el procés incipient de normalització lingüística experimentat pel català» al Baix Vinalopó «té repercussions en el model de llengua tradicional del valencià» (Segura, 2003).

tats, encara parcials, a tesines i congressos; en el cas de Petrer, amb aportacions de Montoya (2006) i Verdú (2007a i 2007b), i en el cas del Pont de Suert (Suïls *et al.*, 2010), com a publicació de les actes del congrés de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes del 2009 celebrat a la Universitat de Lleida. Les principals conclusions d'aquesta recerca sobre variació i canvi lingüístic en temps real es poden resumir en els punts següents: 1. En general, els processos de variació i canvi es mantenen en temps real, però no avancen i, en el cas de la Canonja i el Pont de Suert, retrocedeixen; 2. A la Canonja es produeixen menys préstecs de l'espanyol i al Pont de Suert el grup d'edat més jove manté les variants locals; 3. A Petrer, en canvi, tot i que la situació del català de València ha millorat en algunes zones, en temps real s'ha de parlar d'avanç respecte de la variant que motivava el canvi en temps aparent.

3.2. *Generalitzacions teoricometodològiques sobre el canvi lingüístic*

Pel que fa al segon grup de principis i generalitzacions, la definició, formalització i discrecionalitat de la variable dependent són elements distintius fonamentals de la recerca variacionista en llengua catalana des dels orígens, tant en el vèrtex històric (Pradilla, 2003) com en el sincrònic, tant en treballs d'enfocament més sociodialectològics, com el de Pons (1992), seguit en el temps pels treballs recollits a Turell ([ed.], 1995), més distants en el temps, com en estudis recents en els quals s'estudien variables fonològiques (Segura, 2003; Carrera, 2006; Güell *et al.*, 2006) o morfològiques (Carrera, 2003; Romero, 2003; Busquet, 2010).

Tots els estudis variacionistes en llengua catalana sense excepció, tant els estudis sincrònics com diacrònics, plantegen la recerca partint de la hipòtesi que la variació lingüística està controlada per factors lingüístics interns,¹⁴ plantejament que s'allunya clarament de la posició segons la qual els estudis de sociolingüística variacionista es basen estrictament en la cerca dels factors/variables independents externs que restringeixen el comportament de la variable lingüística dependent; alguns treballs es basen en hipòtesis (factors independents) internes i externes (socials, estilístiques, cognitives) *binàries*. No obstant això, les troballes més interessants s'obtenen quan es consideren diverses dimensions de variació i canvi lingüístics, és a dir, en contextos d'estudi *multidimensionals*, en el marc dels quals es correlaciona una variable lingüística dependent amb una multiplicitat de factors interns i externs formulats de forma polinomial, és a dir, amb la identificació de diversos factors dins de cada variable independent.

Sembla interessant recordar en aquest punt que la generalització 4 sobre la naturalesa dels factors independents d'una variable ens informa que els factors interns són independents entre ells, mentre que els factors externs són interactius. En aquest sentit, la utilització de l'anàlisi multivariant en els estudis de variació sociolingüística en llengua catalana ha estat molt útil per mostrar l'efecte simultani de totes les varia-

14. De fet, hi ha fenòmens variables que només estan controlats o restringits per factors interns.

bles independents rellevants i la tabulació creuada ha servit per donar una visió més precisa de la distribució de les dades i del grau d'independència de les variables entrecreuades. Per exemple, a l'estudi de Plaza (1995) a la Conca de Barberà s'utilitza la tabulació creuada entre gènere biològic i nivell d'estudis per explicar el resultat inesperat segons el qual les probabilitats d'aparició, resultants de l'execució de VARBRUL,¹⁵ de la variant estàndard en la generació més gran són més altes que les de la generació més jove. La tabulació creuada demostra que el nivell d'estudis superiors té un paper molt important perquè afavoreix l'aparició de la variant estàndard en els grups d'edat extrems, però no en l'intermedi. Romero (2003), per la seva banda, utilitza la tabulació creuada del programa GoldVarb per entendre millor la naturalesa de les dades morfològiques analitzades a la Conca de Tremp. L'estil de parla es presenta com a factor explicatiu que afavoreix l'aparició de les variants més innovadores en les variables lingüístiques analitzades: les formes reforçades de l'article definit masculí (*el, els*), els pronoms personals singulars (*em, et, es*) i les formes no velaritzades dels adjectius demostratius (*aquest, aquell*). La tabulació creuada entre l'estil de parla i el factor «instrucció i coneixement del català escrit» permet explicar aquesta convergència dialectal cap a l'estàndard; finalment, i per donar un exemple de cada nivell lingüístic, la tabulació creuada que va realitzar Alturo (1995) entre l'aspecte situacional i la relació entre el temps de l'acció (TA) i el temps de referència (TR) ret compte del fet que l'elecció de l'auxiliar *ser/haver* és una gramaticalització que donaria un sistema segons el qual «les situacions d'aspecte cíclic s'oposarien d'un banda a les d'aspecte no cíclic/[+anterior], i d'una altra a les d'aspecte no cíclic/[−anterior]» (Alturo, 1995: 248), com queda palesat al diagrama 1.

DIAGRAMA 1
Elecció de l'auxiliar

<i>Aspecte</i>	<i>Selecció auxiliar</i>	
Cíclic	<i>ser/haver</i>	
No cíclic	[+anterior]	<i>haver</i>
	[−anterior]	<i>ser</i>

FONT: Alturo (1995).

Una aportació metodològica important, tot i que no prové directament de la recerca estrictament variacionista en llengua catalana, és la confecció de corpus textuals, alguns etiquetats i altres no, que no només impulsen els estudis contrastius sinó que faciliten els estudis en variació lingüística, ja sigui sociolingüísticament i quanti-

15. Programa d'anàlisi multivariant, encara en MS-DOS (equiparable a GoldVarb per a Macintosh o GoldVarb2001 per a Windows), però molt més útil que aquests ja que permet el tractament de ternàries i fins a un màxim de nou variants de la variable dependent, com va ser el cas de l'estudi de Pradilla (1993 i 1995) a Benicarló sobre el desafricament prepalatal.

tativament motivada o no. En aquest sentit, s'han d'esmentar una sèrie de corpus i bancs de dades textuais que han reforçat la recerca variacionista en català perquè permeten a l'estudiós de la variació lingüística poder comptar amb dades reals en diversos nivells d'informalitat/formalitat i amb informació demogràfica dels informants, sobretot en el cas dels corpus orals: el Corpus Oral Dialectal (<http://www.ub.edu/lincat/>); el corpus de varietats socials (Boix-Fuster *et al.*, 2006); el Corpus de Català Contemporani de la Universitat de Barcelona (CCCUB) (<http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/18065>); el Corpus Oral de Conversa Col·loquial (COC) (<http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/10411>); el corpus derivat del projecte FFI2008-04982-C03-01/FILO, amb dades útils per estudiar paràmetres prosòdics, executat per diversos grups de diverses universitats de l'àmbit de la llengua catalana (Universitat Pompeu Fabra, Universitat Autònoma de Barcelona, Universitat de València) (http://liceu.uab.cat/cast/c_corpus.html); el Corpus Oral de Registres del Corpus de Català Contemporani de la Universitat de Barcelona (COR-CUB) (Alturo *et al.*, 2004); el corpus audiovisual de textos en català, castellà, anglès i alemany del projecte VARCOM (*Variació, comunicació multimodal i plurilingüisme: estils discursius i ideologies lingüístiques en textos orals*) (Payrató *et al.*, 2003), i finalment, pel que fa a l'escrit, el Corpus Textual Especialitzat Plurilingüe (en cinc llengües i cinc àrees d'especialitat), conegut com el Corpus Tècnic de l'IULA (Institut Universitari de Lingüística Aplicada) de la Universitat Pompeu Fabra.

3.3. Sociolingüística de la variació històrica

Ja ha quedat establert (Labov, 1990) que l'estudi de les etapes sincròniques del pas d'una llengua pot ajudar a entendre millor la situació de variació present d'aquesta llengua; variació que, d'altra banda, pot haver progressat en canvi lingüístic o no. Igualment, comparteixo amb Mas (2003) que «la sociolingüística històrica [...] ens possibilita entendre millor la llengua actual per mitjà de l'estudi diacrònic de la llengua del passat i, també, ens permet reconstruir els estrats de la llengua anterior amb les aportacions de l'anàlisi de la llengua oral». Per tant, en un article sobre sociolingüística de la variació en llengua catalana s'han de ressenyar també els principals treballs orientats en aquesta direcció. Destacant les referències precursors de Gimeno (1983*a* i 1983*b*), començo aquesta ressenya sobre sociolingüística històrica amb Colomina ([ed.], 1985), en què s'utilitza aquest àmbit d'estudi per situar la caiguda de la /d/ intervocàlica en valencià estudiant diversos textos de *La Donsayna* (1844-1845) i alguns treballs lexicogràfics valencians dels segles XVIII i XIX; després segueixen els articles de Mier (1986) a *Treballs de Sociolingüística Catalana* i de Montoya (1986). A la dècada dels noranta queden destacats també els articles de Mas (1994) i de Montoya (1995). Aquest últim ressegueix cinc regles variables de la fonologia del català balear durant els segles XIX i XX, fent un «seguiment retrospectiu fins on és possible obtenir informacions», la qual cosa li permet també descriure la naturalesa d'anada i tornada d'alguns d'aquests canvis. D'altra banda, la regla /'ə/ → ['ɛ] ha seguit una implantació

desigual, i és a Menorca on s'ha estès millor; així, el canvi de la vocal neutra tònica seria un canvi estabilitzat a Mallorca i Eivissa i a Menorca encara es podria considerar un canvi progressiu. Les altres quatre variables considerades seguirien una direcció contrària a l'evolució de la resta de variants del català.

4. LA RECERCA PENDENT I ELS REPTES DE FUTUR

Comparteixo, amb Argenter (1998), Bibiloni (1998), Boix (1998), Mas i Montoya (2004), la necessitat de redreçar la recerca sociolingüística variacionista cap a contextos que tinguin en compte no només els processos de variació i canvi lingüístic en llengua catalana que es deriven del canvi estructural intern del català, sinó també aquells processos que es deriven de la situació de multilingüisme i, per tant, de la influència d'altres llengües; en el nostre context, sobretot de l'espanyol. Per tant, un dels principals reptes als quals s'ha d'enfrontar la sociolingüística de la variació en llengua catalana és replantejar algunes de les hipòtesis amb les quals ha estat treballant i redissenyar el treball de camp, per tal que inclogui elements de discriminació sobre l'efecte dels factors interns i també dels factors externs, com pot ser el contacte amb una altra llengua. Es tracta no només d'un repte teòric sinó també empíric. No obstant això, com ja comenten Mas i Montoya (2004: 246), des del moment de fer aquestes apreciacions sobre la necessitat d'una reorientació a finals dels anys noranta, ja existeixen treballs que mesuren «l'efecte (lingüístic però també social) que exerceix el castellà sobre les diferents comunitats de parla on comparteix el repertori verbal amb el català», tot i que encara se circumscriuen a les comunitats de parla amb el castellà com a model de prestigi. Aquest article n'ha esmentat alguns, d'aquests treballs, però s'ha de seguir en aquesta línia, també en comunitats de parla del domini lingüístic català que tenen com a model de prestigi una varietat del català. Aquest és el cas de l'estudi de Forcadell (2007), sobre una innovació estructural de tipus entonatiu detectada en el català oral actual, segons la qual la variant sintàctica estàndard (la dislocació) és substituïda per la variant prosòdica i no estàndard (la desaccentuació) a partir del contacte amb l'anglès i l'espanyol.

D'altra banda, és cert que la recerca en variació sociolingüística en llengua catalana, juntament amb altres models d'anàlisi de la variació lingüística, ha permès descriure processos de convergència dialectal, sobretot cap a la varietat estàndard, i de divergència entre diverses varietats del català; no obstant això, no és menys cert que aquesta informació no s'ha sistematitzat tenint en compte els processos de variació i canvi lingüístics afectats pels factors, tant lingüístics interns com socials i estilístics, que han generat nous límits i fronteres que reflecteixen aquests canvis. No estic plantejant un atlas alternatiu a l'*Atles lingüístic del domini català* (ALDC) escomès per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans sinó que, en la línia de la ingent obra portada a terme per Labov, Ash i Boberg (2006), plantejo la transcendència per al català que representaria poder escometre un enfocament d'atles que redefinís els límits geogràfics dels dialectes del català, marcant la influència del gènere biològic, edat, nivell

educatiu i extensió de la comunitat de parla (ciutat, poble) per establir l'efecte d'aquests factors en l'avanç dels canvis lingüístics —bàsicament els fonològics, però no necessàriament els únics— que s'estan observant en el seu domini.

Per acabar, voldria fer constar la vitalitat de la recerca sociolingüística variacionista en llengua catalana com queda palesat en el programa de la I Jornada Temàtica de la Xarxa CRUSCAT: «La sociolingüística de la variació en l'àmbit de la llengua catalana», celebrada el 6 de juny de 2012 a l'Institut d'Estudis Catalans, que va comportar la presentació de ponències que consideren diversos nivells lingüístics, diversos fenòmens de variació i diverses varietats del català i que escometen algunes de les línies de recerca que he esmentat en aquest article. Així doncs, sembla clar que a partir d'una anàlisi científica dels factors lingüístics i socials que fonamenten el canvi lingüístic, o un context de variació lingüística: d'una banda, s'ha pogut avançar en la comprensió específica de les causes de la variació i el canvi lingüístics del català, i de la forma en què els canvis lingüístics s'estenen a través del temps i de l'espai, i de l'altra, i sense cap mena de dubte, s'han fet aportacions importants a la sociolingüística variacionista general, tot i que en ambdós casos queda molt camí per recórrer.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- ALONSO, Helena; SUÏLS, Jordi (1993). «La morfologia verbal en subjuntiu al Segrià: un estudi prospectiu». *Sintagma*, núm. 5, p. 5-17.
- ALTURO, Núria (1995). «La variació d'*haver* auxiliar al català nord-occidental». A: TURELL, M. Teresa (ed.). *La sociolingüística de la variació*. Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias, p. 221-255.
- ALTURO, Núria; BLADAS, Òscar; PAYÀ, Marta; PAYRATÓ, Lluís (ed.) (2004). *Corpus oral de registres*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona. Disponible en línia a: <http://www.publicacions.ub.edu/ver_indice.asp?archivo=06342.pdf>.
- ALTURO, Núria; TURELL, M. Teresa (1990). «Linguistic change in El Pont de Suert: the study of variation of /ʒ/». *Language Variation Change*, vol. 2, núm. 1, p. 19-30.
- ARGENTER, Joan A. (1998). «La variació lingüística: el fet i la seva significació». *Caplletra*, núm. 25, p. 11-19.
- BAILEY, Guy; MAYNOR, Natalie (1987). «Decreolization?». *Language in Society*, vol. 16, núm. 4, p. 449-473.
- BARNETT, Ruthana; CODÓ, Eva; EPPLER, Eva; FORCADELL, Montserrat; GARDNER-CHLOROS, Penelope; HOUT, Roeland van; MOYER, Melissa; TORRAS, M. Carme; TURELL, M. Teresa; SEBBA, Mark; STARREN, Marianne; WENSING, Sietse (2000). «The LIDES coding manual. A document for preparing and analysing language interaction data». *The International Journal of Bilingualism* [Londres: Kingston Press], vol. 4, núm. 2 (juny), p. 131-270.
- BECKER, Kara (2009). «/r/ and the construction of place identity on New York City's Lower East Side». *Journal of Sociolinguistics*, vol. 13, núm. 5, p. 634-658.
- BIBILONI, Gabriel (1998). «Variació i estàndard». *Caplletra*, núm. 25, p. 163-172.
- BOIX, Emili (1998). «La variació social». *Caplletra*, núm. 25, p. 135-161.

- BOIX-FUSTER, Emili; ÀLAMO, Marina; GALINDO, Mireia; VILA, F. Xavier (2006). *Corpus de varietats socials: Materials de treball*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.
- BRESNAN, Joan; CUENI, Anna; NIKITINA, Tatiana; BAAYEN, Harald (2007). «Predicting the dative alternation». A: BOUME, G.; KRAEMER, I.; ZWARTS, J. (ed.). *Cognitive foundations of interpretation*. Amsterdam: Royal Netherlands Academy of Science, p. 69-94.
- BRINK, Lars; LUND, Jørn (1975). *Dansk Rigsmal I-II. Lydudviklingen siden 1840 med soerligt henblik pa sociolekterne i Kobenhavn*. Copenhagen: Gyldendal.
- BUSQUET, Núria (2010). «El parlar salat: descripció, àmbit geogràfic i ús». Tesi doctoral. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- CABRÉ, Rosa (1989). «Estudi d'un fenomen de variació lingüística en la parla dels vallencs». A: XXXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Vol. III. Valls: Institut d'Estudis Vallencs, p. 227-238.
- CARRERA, Josefina (1999). «L'alternança a/e al Segrià». Tesi doctoral. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- (2002). «L'estadística en l'anàlisi de la variació fonètica: una aplicació del programa Goldvarb». *Noves SL: Revista de Sociolingüística* (primavera). Disponible en línia a: <http://www6.gencat.cat/llengcat/noves/hm02primavera/metodologia/carrera1_5.htm>.
- (2003). «Variació verbal al Segrià: la pronunciació del morfema de 3a persona en diversos àmbits d'ús». *Noves SL: Revista de Sociolingüística* (tardor). Disponible en línia a: <http://www6.gencat.cat/llengcat/noves/hm03tardor/carrera1_3.htm>.
- (2005). «Linguistic insecurity and phonetic change in northwest Catalan». *Estudios de Sociolingüística*, vol. 6, núm. 1, p. 65-86. Disponible en línia a: <<http://stel.ub.edu/labfon/sites/default/files/2005-1.pdf>>.
- (2006). «Some connections between linguistic change and the written language: the behavior of speakers aged 3 to 20». *Language Variation and Change*, vol. 18, núm. 1, p. 15-34. Disponible en línia a: <<http://journals.cambridge.org/action/displayFulltext?type=1&fid=364822&jid=LVC&volumeId=18&issueId=01&aid=364821>>.
- CARRERA, Josefina; FREIXENET, Elisabeth (2003). «“Auliva” o “oliva”? Caracterització de l'alternança al Segrià». *Noves SL: Revista de Sociolingüística* (tardor). Disponible en línia a: <http://www6.gencat.cat/llengcat/noves/hm03tardor/freixenet1_3.htm>.
- CASANOVAS, Montserrat; CREUS, Imma (1999). «Apunt sobre el lleidatà: fonètica i morfosintaxi». *Zeitschrift für Katalanistik*, núm. 12, p. 83-108.
- CEDERGREN, Henrietta (1987). «The spread of language change: verifying inferences of linguistic diffusion». A: LOWENBERG, Peter H. (ed.). *Language spread and language policy: Issues, implications and case studies (GURT on Language and Linguistics)*. Georgetown: Georgetown University Press, p. 45-60.
- CEDERGREN, Henrietta; SANKOFF, David (1974). «Variable rules: performance as a statistical reflection of competence». *Language*, vol. 50, núm. 2, p. 333-355.
- CHAMBERS, Jack K.; TRUDGILL, Peter; SCHILLING-ESTES, Natalie (ed.) (2002). *The handbook of language variation and change*. Oxford: Blackwell.
- CHESHIRE, Jenny (2005). «Age and generation-specific use of language». A: AMMON, U.; DITTMAR, N.; MATTHEIER, K.; TRUDGILL, P. (ed.). *Sociolinguistics: An introductory handbook of the science of language and society*. Berlín: De Gruyter Mouton, p. 1552-1563. Disponible en línia a: <<http://webpace.qmul.ac.uk/jlcheshire/sociolinx%20and%20age.pdf>>.

- COLOMINA, Jordi (1985). «La diftongació de /E/ i d'altres canvis vocàlics a la Canyada de Biar». A: COLOMINA, Jordi (ed.). *L'alacantí: Un estudi sobre la variació lingüística*. Alacant: Institut d'Estudis Juan Gil-Albert, p. 94-109.
- (1991). *El valencià de la Marina Baixa*. València: Generalitat Valenciana. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència.
- (1992). «El parlar de la Canyada de Biar (l'Alt Vinalopó): un estudi de sociolingüística». A: *Miscel·lània Sanchis Guarnier*. Vol. I. València: Universitat de València; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 437-459.
- COLOMINA, Jordi (ed.) (1985). *L'alacantí: Un estudi sobre la variació lingüística*. Alacant: Institut d'Estudis Juan Gil-Albert.
- ECKERT, Penelope (1997). «Age as a sociolinguistic variable». A: COULMAS, Florian (ed.). *Handbook of sociolinguistics*. Oxford: Blackwell, p. 151-167.
- (2008). «Variation and the indexical field». *Journal of Sociolinguistics*, vol. 12, núm. 4, p. 453-476.
- ESCRIVÀ, Vicent (1993). «Aproximació sociolingüística al procés d'assimilació de la variable /ε/ àtona final a Oliva». A: ALEMANY, Rafel; FERRANDO, Antoni; MESSEGUER, Lluís (ed.). *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes: Alacant-Elx, 9-14 de setembre de 1991*. Vol. III. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 121-136.
- ESPAUDELLA, Laura; PINEDA, Griselda; CISQUELLA, Magda (1993). *Variació generacional en el parlar de la Garriga*. Sant Cugat del Vallès: Rourich.
- FORCADELL, Montserrat (2007). «Information packaging, language contact and linguistic change: structural calque in Catalan». Tesi doctoral. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.
- FOWLER, Joy (1986). *The social stratification of (r) in New York City department stores, 24 years after Labov*. Nova York: Universitat de Nova York. [Manuscrit no publicat]
- FRIDLAND, Valerie (1999). «The Southern shift in Memphis, Tennessee». *Language Variation and Change*, vol. 11, núm. 3, p. 267-285.
- GIMENO, Francesc (1983a). «Hacia una sociolingüística històrica». *Estudios Lingüísticos de la Universidad de Alicante*, núm. 1, p. 181-226.
- (1983b). «De sociolingüística històrica: tradición grafemática y variable fonológica». *Boletín de la Academia Puertorriqueña de la Lengua Española* [San Juan, Puerto Rico], vol. 11, núm. 2, p. 71-86.
- GIMENO, Francesc; MONTOYA, Brauli (1989). *Sociolingüística*. València: Universitat de València.
- GÓMEZ MOLINA, José Ramón (1986). *Estudio sociolingüístico de la comunidad de habla de Sagunto (Valencia)*. València: Institució Alfons el Magnànim.
- GRIMM, Scott; BRESNAN, Joan (2009). «Spatiotemporal variation in the dative alternation: a study of four corpora of British and American English». Disponible en línia a: <http://www.stanford.edu/~sgrimm/talks/Grimm_Bresnan_4corpora_slides.pdf>.
- GÜELL, Sílvia; BULDÓ, Magda; PRADILLA, Miquel Àngel; SAURA, Anna; VERGE, Joan Anton (2006). «Pervivència de la realització fricativa labiodental a Valls». A: BLAS, J. L.; CASANOVA, M.; VELANDO, M. (ed.). *Discurso y sociedad: Contribuciones al estudio de la lengua en contexto social*. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I, p. 391-400.
- GUY, Gregory R. (1980). «Variation in the group and the individual: the case of final stop deletion». A: LABOV, W. (ed.). *Locating language in time and space*. Nova York: Academic Press, p. 1-36.

- GUY, Gregory R. (2003). «Variationist approaches to phonological change». A: JOSEPH, B. D.; JANDA, R. D. (ed.). *The handbook of historical linguistics*. Cambridge, Mass.; Oxford: Blackwell, p. 369-400.
- HINRICHS, Lars; SZMRECSANYI, Benedikt (2007). «Recent changes in the function and frequency of standard English genitive constructions: a multivariate analysis of tagged corpora». *English Language and Linguistics*, vol. 11, núm. 3, p. 437-474.
- HYMES, Dell (1972). «Introduction». *Language in Society*, vol. 1, núm. 1, p. 1-14. Disponible en línia a: <<http://journals.cambridge.org/action/displayIssue?decade=1970&jid=LSY&volumeId=1&issueId=01&iid=2987160>>.
- JOHANSSON, Stig; HOFLAND, Knut (1989). *Frequency analysis of English vocabulary and grammar: Based on the LOB Corpus*. Vol. I: *Tag frequencies and word frequencies*. Oxford: Clarendon Press.
- JOHNSTON, Trevor; SCHEMBRI, Adam (2007). «Testing language description through language documentation, archiving and corpus creation: the case of indicating verbs in the Auslan Archive Corpus». A: AUSTIN, Peter K.; BOND, Oliver; NATHAN, David (ed.). *Proceedings of Conference on Language Documentation and Linguistic Theory*, p. 145-154. Disponible en línia a: <http://www.hrhelp.org/publications/ldlt/papers/ldlt_17.pdf>.
- JOHNSTONE, Barbara (2000). *Qualitative methods in sociolinguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- KENDALL, Tyler (2011). *50 years of language study began on Martha's Vineyard*. Disponible en línia a: <<http://www.mvtimes.com/marthas-vineyard/article.php?id=6918>>.
- KRETZSCHMAR, William A. (1996). «A glass half empty, a glass half full». *American Speech*, vol. 71, núm. 2, p. 198-205.
- KRETZSCHMAR, William A.; TAMASI, Susan (2003). «Distributional foundations for a theory of language change». *World Englishes*, vol. 22, núm. 4, p. 377-401.
- KROCH, Anthony S. (1989). «Reflexes of grammar in patterns of language change». *Language Variation and Change*, núm. 1, p. 199-244. Disponible en línia a: <<http://www.stanford.edu/~kiparsky/Papers/kroch89.pdf>>.
- LABOV, William (1963). «The social motivation of a sound change». *Word*, núm. 18, p. 1-42.
- (1966). *The social stratification of English in New York City*. Washington: Center for Applied Linguistics. [També: *The social stratification of English in New York City*. 2a edició. Oxford: Oxford University Press, 2006]
- (1969). *The study of nonstandard English*. Washington: National Council of Teachers of English.
- (1972a). *Language in the inner city: Studies in Black English vernacular*. Filadèlfia: University of Pennsylvania Press.
- (1972b). *Sociolinguistic patterns*. Filadèlfia: University of Pennsylvania Press.
- (1975). *What is a linguistic fact?* Lisse, Països Baixos: Peter de Ridder Press; Nova York: Humanities Press.
- (1982). «Building on empirical foundations». A: LEHMANN, W.; MALKIEL, Y. (ed.). *Perspectives on historical linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, p. 17-92.
- (1990). «The intersection of sex and social class in the course of linguistic change». *Language Variation and Change*, núm. 2, p. 205-254.
- (1991). «Three dialects of English». A: ECKERT, P. (ed.). *New ways of analyzing variation in English*. Nova York: Academic, p. 1-45.

- LABOV, William (1994). *Principles of linguistic change*. Vol. I: *Internal factors*. Cambridge, Mass.; Oxford: Blackwell.
- (2001). *Principles of linguistic change*. Vol. II: *Social factors*. Cambridge, Mass.; Oxford: Blackwell.
- (2007). «Transmission and diffusion». *Language*, vol. 83, núm. 2, p. 344-387. També disponible en línia a: <<http://www.ling.upenn.edu/~wlabov/Papers/TD.pdf>>.
- (2008). «Quantitative reasoning in linguistics». Disponible en línia a: <<http://www.ling.upenn.edu/~wlabov/Papers/QRL.pdf>>.
- (2009). «A life of learning: six people I have learned from». A: *The 2009 Charles Homer Haskins Prize lecture*. Disponible en línia a: <<http://www.acls.org/publications/audio/labov/default.aspx?id=4462>>.
- (2010). *Principles of linguistic change*. Vol. III: *Cognitive and cultural factors*. Cambridge, Mass.; Oxford: Blackwell.
- LABOV, William; ASH, Sharon; BOBERG, Carl (2006). *The atlas of North American English: Phonetics, phonology and sound change*. Nova York: De Gruyter Mouton.
- LABOV, William; WALETZKY, Joshua (1967). «Narrative analysis». A: HELM, J. (ed.). *Essays on the verbal and visual arts*. Seattle: University of Washington Press, p. 12-44. [Nova edició: *Journal of Narrative and Life History*, núm. 7 (1997), p. 3-38]
- LATTIN, Christine R. (2001). «The potential of data sharing in quantitative sociolinguistics: /t,d/ deletion as a case study». Disponible en línia a: <http://www.swarthmore.edu/SocSci/Linguistics/Papers/2001/lattin_christine.pdf>.
- MACAULY, Ronald (2009). *Quantitative methods in sociolinguistics*. Basingstoke, Regne Unit: Palgrave Macmillan.
- MACWHINNEY, Brian (1995). *The CHILDES Project: Tools for analyzing talk*. 2a edició. Hillsdale, N. J.: Erlbaum.
- MACWHINNEY, Brian; SNOW, Catherine E. (1990). «The child language data exchange system: an update». *Journal of Child Language*, núm. 17, p. 457-72.
- MAS, Antoni (1994). *La substitució lingüística del català: L'administració eclesiàstica d'Elx en edat moderna*. Alacant: Diputació d'Alacant.
- (2002). *La variació lingüística en la consuetud de la Festa d'Elx*. València: Denes.
- (2003). «La sociolingüística històrica: una alternativa a l'anàlisi del canvi lingüístic». *Noves: Revista de Sociolingüística* (tardor). Disponible en línia a: <http://www6.gencat.net/llengcat/noves/hm03tardor/mas2_2.htm>.
- MAS, Antoni; MONTOYA, Brauli (2004). «La sociolingüística de la variació als Països Catalans: estat de la qüestió». *Caplletra*, núm. 37, p. 243-266.
- MATHER, Patrick-André (2011). «The social stratification of /r/ in New York City: Labov's department store study revisited». *Journal of English Linguistics*, vol. 20, núm. 10, p. 1-19. Disponible en línia a: <http://pamather.com/yahoo_site_admin1/assets/docs/Journal_of_English_Linguistics-2011-Mather-0075424211431265.94212647.pdf>.
- MCLENNAN, Bonnie (1999). «More on the third dialect of English: linguistic constraints on the use of three phonological variables in Pittsburgh». *Language Variation and Change*, vol. 11, núm. 2, p. 171-195.
- MIER, Jeanne Z. (1986). «Estudi sociolingüístic de certs aspectes de la llengua catalana». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 6, p. 33-112.
- MILROY, Lesley (1987). *Observing and analysing natural language: A critical account of sociolinguistic method*. Oxford: Basil Blackwell.

- MILROY, Lesley; MILROY, Gordon (2003). *Sociolinguistics: Method and interpretation*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- MONTOYA, Brauli (1986). *Variació i desplaçament de llengües a Elda i a Oriola durant l'Edat Moderna*. Alacant: Institut d'Estudis Juan Gil-Albert.
- (1989). «Estratificació de la variació lingüística a Petrer». A: GIMENO, Francesc; MONTOYA, Brauli (ed.). *Sociolingüística*. València: Publicacions de la Universitat de València, p. 67-95.
- (1993). *Variabilitat i prestigi en el català de Valls i de l'Alt Camp*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs.
- (1995). «L'observació del canvi fonològic en el català balear». A: TURELL, M. Teresa (ed.). *La sociolingüística de la variació*. Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias, p. 165-219.
- (1999). «La reconstrucció de la llengua oral a partir de la literatura popular escrita dels segles XVIII al XX». A: *Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Vol. II. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 147-170.
- (2000). *Els alacantins catalanoparlants: una generació perduda*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2003). «L'observació sociolingüística d'Antoni M. Alcover». A: *Actes del Congrés Internacional Antoni M. Alcover*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 483-498.
- (2006). «Enquesta en temps real a Petrer». Comunicació presentada al XIV Col·loqui de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Budapest, Hongria).
- MYERS, John; GUY, Gregory R. (1997). «Frequency effects in variable lexical phonology». A: BOBERG, C.; MEYERHOFF, M.; STRASSEL, S. (ed.). *Penn Working Papers in Linguistics*, vol. 4, núm. 1, p. 215-227.
- PATRICK, Peter (1991). «Creoles at the intersection of variable processes: -t, -d deletion and past marking in the Jamaican mesolect». *Language Variation and Change*, vol. 3, núm. 2, p. 171-189.
- PAYRATÓ, Lluís; ALTURO, Núria; JUANHUIX, Marta (2003). «Varcom project». Presentació al BAAL/CUP Seminar on Multimodality and Applied Linguistics (Universitat de Reading).
- PLA, Joan (1995). «L'obertura de la [ə] a Barcelona: el xava i altres varietats». A: TURELL, M. Teresa (ed.). *La sociolingüística de la variació*. Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias, p. 39-162.
- PLAZA, Carme (1995). «Lleialtat lingüística, edat i nivell educatiu: la e posttònica a la Conca de Barberà». A: TURELL, M. Teresa (ed.). *La sociolingüística de la variació*. Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias, p. 117-138.
- PONS, Lúdia (1992). *Iodització i apitxament al Vallès*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- PRADILLA, Miquel Àngel (1993). «Variació i canvi lingüístic en curs al català de transició nord-occidental/valencià». Tesi doctoral. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.
- (1995). «El desafricament prepalatal en el català de transició nord-occidental/valencià». A: TURELL, M. Teresa (ed.). *La sociolingüística de la variació*. Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias, p. 53-116.
- (2002). «La variació fònica en la llengua catalana: inventari i avaluació metodològica». *Noves SL: Revista de Sociolingüística* (tardor). Disponible en línia a: <<http://www.gencat.cat/llengua/noves>>.

- PRADILLA, Miquel Àngel (2003). «Les representacions del variacionisme en l'àmbit de la llengua catalana. Transferències i transaccions». *Noves SL: Revista de Sociolingüística* (tardor). Disponible en línia a: <<http://www6.gencat.cat/llengcat/noves/hemeroteca/tardor03.htm>>.
- (2011). «L'univers calidoscòpic de la sociolingüística de la variació en l'àmbit de la llengua catalana». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 21, p. 125-140. Disponible en línia a: <<http://revistes.iec.cat/index.php/TSC>>.
- PRINCE, Ellen F. (1987). «Sarah Gorby, Yiddish folksinger: a case study of dialect shift». *International Journal of the Sociology of Language*, núm. 67, p. 83-116.
- RIETVELD, Tony; HOUT, Roeland van (2005). *Statistics in language research: Analysis of variance*. Nova York: De Gruyter Mouton.
- ROMERO, Sílvia (2001a). «Canvi lingüístic en morfologia nominal a la Conca de Tremp». Tesi doctoral. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- (2001b). «Una aproximació a l'estudi dels processos de canvi lingüístic en varietats geogràfiques no prestigioses: el cas de la Conca de Tremp». *Noves SL: Revista de Sociolingüística* (hivern). Disponible en línia a: <<http://www.gencat.cat/llengua/noves>>.
- (2003). «La diversificació estilística com a factor de variació i canvi lingüístics». *Noves SL: Revista de Sociolingüística* (tardor). Disponible en línia a: <<http://www6.gencat.cat/llengcat/noves/hemeroteca/tardor03.htm>>.
- SANKOFF, David; LABERGE, Suzanne (1978). «The linguistic market and the statistical explanation of variability». A: SANKOFF, David (ed.). *Linguistic variation: Models and methods*. Nova York: Academic Press, p. 239-250.
- SANKOFF, David; SANKOFF, Gillian (1973). «Sample survey methods and computer-assisted analysis in the study of grammatical variation». A: DARNELL, R. (ed.). *Canadian languages in their social context*. Edmonton, Alberta: Linguistic Research, p. 7-64.
- SANKOFF, David; THIBAUT, Pierrette (1977). «L'alternance entre les auxiliaires *avoir* et *être* en français parlé a Montréal». *Langue Française*, núm. 34, p. 81-108.
- SANKOFF, Gillian (2006). «Age: apparent time and real time». A: BROWN, K. (ed.). *Encyclopedia of language and linguistics*. 2a edició. Boston: Elsevier, p. 110-116.
- SEGURA, Carles (2003). «Variació dialectal i estandardització al Baix Vinalopó». *Noves SL: Revista de Sociolingüística* (tardor). Disponible en línia a: <<http://www6.gencat.net/llengcat/noves/hm03tardor/docs/segura.pdf>>.
- SUÏLS, Jordi; ARIÑO, Susana; ALTURO, Núria; TURELL, M. Teresa (2010). «El canvi lingüístic al Pont de Suert, vint anys després (estudi en temps real a partir de l'estudi en temps aparent de 1986)». A: CREUS, Imma; PUIG, Maite; VENY, Joan R. (ed.). *Actes del Quinzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 267-314.
- SZMRECSANYI, Benedikt; HINRICHS, Lars (2008). «Probabilistic determinants of genitive variation in spoken and written English: a multivariate comparison across time, space, and genres». A: NEVALAINEN, Terttu; TAAVITSAINEN, Irma; PAHTA, Päivi; KORHONEN, Minna (ed.). *The dynamics of linguistic variation: Corpus evidence on English past and present*. Amsterdam; Filadèlfia: John Benjamins, p. 291-309.
- TRUDGILL, Peter (1974). *The social differentiation of English in Norwich*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (1988). «Norwich revisited: recent linguistic changes in an English urban dialect». *English World-Wide*, núm. 9, p. 33-49.

- TRUDGILL, Peter (1994). «Editor's preface». A: LABOV, W. *Principles of linguistic change*. Vol. I: *Internal factors*. Cambridge, Mass.; Oxford: Blackwell.
- (1996). «Prefacio». A: LABOV, W. *Principios del cambio lingüístico*. Vol. I: *Factores internos*. Madrid: Gredos.
- TURELL, M. Teresa (1995a). «La base teòrica i metodològica de la variació lingüística». A: TURELL, M. Teresa (ed.). *La sociolingüística de la variació*. Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias, p. 17-49.
- (1995b). «The variationist view of variation: evidence from Catalan-speaking communities». *Catalan Review: International Journal of Catalan Culture*, núm. 12, p. 275-290.
- (2003). «El temps aparent i el temps real en estudis de variació i canvi lingüístic». *Noves SL: Revista de Sociolingüística* (tardor). Disponible en línia a: <<http://www6.gencat.cat/lleugcat/noves/hemeroteca/tardor03.htm>>.
- (2011). «Retornar al passat per entendre el present: estudis de variació sociolingüística catalana en temps real». Comunicació presentada a les I Jornades «La recerca sociolingüística en l'àmbit de la llengua catalana» (Institut d'Estudis Catalans, Barcelona).
- TURELL, M. Teresa (ed.) (1995). *La sociolingüística de la variació*. Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias.
- VERDÚ, Orland (2007a). «Canvi lingüístic en temps real a Petrer». Tesina. Alacant: Universitat d'Alacant.
- (2007b). «Variation in real time: a case of sound change in Catalan». Comunicació presentada al XVIII International Conference on Historical Linguistics (Mont-real, Canadà).
- WALLIS, Sean (2007). «Annotation, retrieval and experimentation. Or: you only get out what you put in». A: MEURMAN-SOLIN, Anneli; NURMI, Arja (ed.). *Annotating variation and change*. Vol. I. Hèlsinki: Research Unit for Variation, Contacts, and Change in English. Disponible en línia a: <<http://www.helsinki.fi/varieng/journal/volumes/01/wallis>>.
- WEINREICH, Uriel; LABOV, William; HERZOG, Marvin I. (1968). «Empirical foundations for a theory of language change». A: LEHMANN, W. P.; MALKIEL, Y. (ed.). *Directions for historical linguistics: A symposium*. Austin; Londres: University of Texas Press, p. 95-195. Disponible en línia a: <<http://www.utexas.edu/cola/centers/lrc/books/hist05.html>>.
- WOLFRAM, Walt (2006). «Variation and language, an overview». A: BROWN, K. (ed.). *Encyclopedia of language and linguistics*. 2a edició. Boston: Elsevier, p. 333-340. Disponible en línia a: <http://www.ncsu.edu/linguistics/docs/pdfs/walt/Language_variation-sgl.pdf>.